

УДК 811.161.2'282:81'367.624

Галина ГРИМАШЕВИЧ

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАНСПОЗИЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ПРИСЛІВНИКА В ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ
(за матеріалами текстів із північноукраїнського наріччя)

У статті за матеріалами діалектних текстів із говорів північноукраїнського наріччя проаналізовано транспозиційні процеси у сфері прислівника як однієї з найрухоміших і найпродуктивніших в історичному розвитку частин мови, зокрема акцентовано увагу на переході адвербіативів у зв'язному мовленні до розряду повнозначних і службових частин мови, а також модальників і вигуків, унаслідок чого відбувається нівелювання, відмирання окремих властивостей прислівника та одночасне накопичення нових характеристик, що призводить до виникнення функціональної міжчастиномовної омонімії; визначено, що прислівники в діалектному тексті найчастіше транспозиціонують до сфери часток, прийменників, дієслів, числівників, значно рідше – сполучників, вигуків, модальників, що зумовлено комунікативними настановами діалектного зв'язного мовлення.

Ключові слова: транспозиція, діалектний текст, прислівник, партикуляція, кон'юнкціоналізація, препозиціоналізація, інтер'ективація, вербалізація, нумералізація.

Проблема міжчастиномовної перехідності слів надзвичайно актуальна в сучасному мовознавстві, хоча має давню історію, оскільки питання транспозиції в межах лексико-граматичних класів слів порушували як зарубіжні (В. Бабайцева, Л. Борте, В. Гак, О. Калечиць, О. Кім, М. Лукін, В. Мігірін, М. Панов, В. Шигуров, Г. Ярова та ін.), так і українські лінгвісти (Л. Бондаренко, О. Бугаков, В. Ващенко, І. Вихованець, К. Городенська, Д. Гринчишин, Й. Дзендзелівський, Т. Довга, І. Дудко, О. Кушлик, Л. Мацько, К. Мізіна, Г. Мукан, А. Нелюба, В. Ожоган, М. Плющ, О. Смирницький та ін.). У результаті транспозиції в межах лексико-граматичних класів слів виникає значна кількість міжчастиномовних граматичних омонімів, які досліджували зарубіжні мовознавці Л. Алегзандер, Д. Бомонт, Дж. Іствуд, М. Блох, М. Ганшина, І. Іванова, Ф. Маулер, Л. Малаховський та ін.; в україністиці цю проблему порушували Н. Борисенко, Н. Глібчук, І. Данилюк, У. Добосевич, Л. Кіцила, О. Кушлик, О. Шипнівська та ін.

Проблема міжчастиномовної перехідності слів викликана рухливістю мовних одиниць – численними випадками переміщення слів з одного лексико-граматичного класу до іншого. Під час розвитку мови діє процес відмирання окремих властивостей слова як одиниці певного класу та одночасне накопичення

нових характеристик, властивостей, ознак, унаслідок чого кількісні зміни спричинюють зміни якісного плану, зокрема транспозицію слів в інші лексико-граматичні класи й виникнення функціональної омонімії, про що неодноразово зазначали мовознавці, досліджуючи ці проблеми в царині літературної мови, натомість Н. Глібчук пропонує розв'язувати цю проблему на матеріалі діалектної мови, використовуючи вдало дібрані контексти, які репрезентують одну говірку чи групу однотипних говірок.¹

Сутність транспозиції становить перехід слова з однієї частини мови або його використання у функції іншої частини мови.² Граматисти виділяють такі види транспозиції: 1) неповну, або синтаксичну, за якої змінюється тільки синтаксична позиція вихідної одиниці без зміни її морфологічної належності до відповідної частини мови; 2) повну, або морфологічну, за якої утворюється слово іншої частини мови.³ І. Вихованець у сучасній українській літературній мові вважає транспозицію тріступеневим процесом, який під впливом функційних потреб може набувати синтаксичного, морфологічного та семантичного вираження.⁴ Отже, транспозиція – використання однієї мовної форми у функції іншої.⁵

Зауважимо, що низку транспозиційних процесів спостерігаємо саме у сфері прислівника, що зумовлено, очевидно, історією його становлення як лексико-граматичного класу слів, більшість яких виникла на базі інших частин мови. Тому прислівник як одну з найрухоміших і найпродуктивніших в історичному розвитку мови частину мови з різних позицій мовознавці досліджували як у літературній мові, так і в українських діалектах (Д. Бандрівський, С. Бевзенко, П. Білоусенко, О. Брошняк, М. Вербовий, І. Верхратський, І. Вихованець, Ю. Громик, Л. Гумецька, І. Даценко, Т. Довга, М. Жежеря, В. Забеліна, М. Леонова, П. Лизанець, К. Лук'янюк, Г. Муқан, Т. Назарова, В. Німчук, І. Ощипко, І. Пагіря, Н. Прилипка, П. Приступа, С. Самійленко, І. Слинько, І. Чапля, Г. Ярун та ін.), у працях яких прислівник постає таким лексико-граматичним класом слів, який безперервно поповнюють нові утворення (зокрема й говіркові) і який сам стає базою для переходу в інші частини мови як у діахронії, так і в синхронії. Чимало досліджень присвячені спостереженням над сучасним станом прислівників і розв'язанню проблем адвербіального словотвору в українських діалектах, зокрема адвербіальну систему закарпатських говорів досліджували В. Німчук, П. Лизанець, І. Пагіря, Т. Довга, О. Брошняк, лемківських – І. Верхратський, наддністрянських – Д. Бандрівський,

¹ Глібчук М. Явища міжчастини мовної омонімії в діалектних текстах (на матеріалі записів із с. Волоснянка Сколівського р-ну Львівської обл.) // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст [тези доповідей міжнародної конференції] / За ред. П. Ю. Грищенка. Ін-т укр. мови НАН України. – К.: КММ, 2014. – С. 113-117.

² Теньєр Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – С. 378.

³ Гак В.Г. Транспозиция / В. Г. Гак. – Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 519.

⁴ Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 19-23; Вихованець І. Р. Різновиди транспозиції // Актуальні проблеми граматики: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: Василь Ожоган (відп. ред) та ін. – Кіровоград: Кіровоград. держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка, 1997. – С. 57-60; Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К.: Пульсарі, 2004. – С. 26-28.

⁵ Вихованець І. Р. Транспозиція // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 692.

П. Приступа, буковинських – М. Леонова, К. Лук'янюк, поліських – Н. Прилипка, Ю. Громик, Г. Чешко

Як видно з опрацьованих теоретичних досліджень, на тлі всебічного вивчення лексико-граматичних класів української мови значний інтерес становить прислівник, особливо транспозиційні процеси в його межах. Аналіз фактичного матеріалу дає змогу дослідникам констатувати наявність й активну дію в сучасній українській літературній мові та діалектах відприслівникових транспозиційних процесів у напрямку повнозначних, службових частин мови та модальних слів і вигуків. С. Соколова, досліджуючи транспозиційний потенціал прислівника в сучасній українській літературній мові переважно на матеріалі художніх і публіцистичних текстів, зазначає, що актуальним є функціональний аспект відприслівникових транспозитів, механізми процесів переходу в межах масивів «прислівник – дієслово», «прислівник – іменник», «прислівник – прикметник», «прислівник – числівник», «прислівник – займенник», «прислівник – частка», «прислівник – прийменник», «прислівник – сполучник», «прислівник – модальне слово», «прислівник – вигук». Тому транспозиційний потенціал прислівників у сучасній українській літературній мові дав змогу дослідниці з'ясувати закономірності та механізми відприслівникових транспозиційних процесів і виявити семантичні та граматичні зміни в транспонованому слові й транспозиті.⁶

Отже, у сучасній українській літературній мові спостерігаємо відприслівникові транспозиційні процеси в напрямку повнозначних, службових частин мови та модальних слів і вигуків. Переміщення слів з одного лексико-граматичного класу до іншого продуктивніше відбувається у зв'язному тексті, де під час такого процесу спостерігаємо нівелювання, відмирання окремих властивостей слова та одночасне накопичення нових озак. З цієї позиції діалектний текст, як зазначає Н. Руснак, – це миттєва вербалізація свідомості у вигляді семіотичної мовної одиниці, яка відповідає прагматичній настанові комунікації.⁷ Натомість П. Гриценко, акцентуючи увагу на важливості діалектних текстів для дослідження говірки як функціонуючої системи, зазначає, що в діалектному тексті як різновиді мовного простору виявляється реальне співвідношення структурних елементів говірки, діалектні тексти репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту, це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень, як у літературному різновиді мови.⁸ У вступі до видання «Говірки Західної Полтавщини» упорядник Г. Мартинова зазначає, що великі діалектні тексти є об'єктивним джерелом вивчення акцентуаційного, фонологічного фонетичного, морфологічного та синтаксичного рівнів мови, дають змогу засвідчити діалектне явище в системі й простежити всі закономірності його функціонування.⁹ Саме зв'язний текст дає підстави простежити транспозиційні процеси прислівника, які значною мірою залежать

⁶ Соколова С. В. Транспозиційний потенціал прислівників у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – К., 2009. – 20 с.

⁷ Руснак Н. О. Діалектний текст: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти: автореф. дис. ... докт. філол. наук. – Київ, 2011. – С. 7.

⁸ Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – С. 9.

⁹ Говірки Західної Полтавщини: Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – С. 5-6.

від позиції адвербіатива, його сполучуваності та втрати своєї семантики обставинності в результаті переміщення до іншої частини мови.

Опрацювання опублікованих і рукописних діалектних текстів із говорів північноукраїнського наріччя та діалектів суміжних територій II половини ХХ – початку ХХІ ст. дає підстави стверджувати, що прислівник як специфічна самостійна частина мови бере участь у багатьох транспозиційних процесах, оскільки спостерігаємо явище переходу його в різні частини мови.

Зокрема, найпоширенішим є процес **партикуляції**. Як зауважують сучасні граматисти, в українській літературній мові група відприслівникових часток найчисельніша, оскільки партикуляції можуть зазнавати слова *ось, так, тут, де, куди, як, зовсім, остаточно, приблизно, просто, прямо, рівно, точно* та ін.¹⁰ *добре, єдино, звичайно, зненацька, лише, ліпше, навпаки, чисто, ледве, ледь, краще, рішуче, саме, якраз, якість, майже, чудово, відмінно, прекрасно, ладно, ясно*.¹¹ Передумовою партикуляції прислівників є ослабленість у них якісного значення та зміна позиції: у препозиції – частка, у постпозиції – прислівник. Партикуляція реалізується синтаксично та семантично. Прислівник набуває значення частки тоді, коли він виконує видільну, підсилювальну роль. У діалектних текстах спостерігаємо передовсім перехід до розряду часток прислівників місця *там, десь* і часу *тільки, якраз, ще, уже*: *шос' там молила* (ГБ, с. 266),¹² *тоул'к'і' дружка і ўс'о* (Машеве 4, с. 14), *а й'єни' ж с'о'гон'є' ту'л'к'і' зу'лат'* (Машеве 4, с. 624), *тол'к'і' паску п'ек'л'і'* (Машеве 3, с. 79), *пр'і'н'є'с'є там к'раск'і* (Машеве 1, с. 40), *тики ни плач* (ГБ, с. 77), *а ми тил'ко двоє з матир'оу* (Аркушин ГВП, с. 276), *йак'рас жит'а та'ке во* (Аркушин ГВП, с. 271), *йа шче і увечер'і це зр'об'іла* (ВМ), *то там же н'є б'єди* (ГЧЗ, с. 53), *й'же-є ўс'о* (Машеве 4, с. 17), *і / соб'і'райут' у'ж-є* (Машеве 4, с. 16), *й'же і пал'та кутували* (ГБ, с. 264), *об'йомом дес' / ну сант'і'м-етроў п'і'д'і'с'ат* (Машеве 3, с. 46), *йакраг оце і тоді ж принімали* (ГБ, с. 292) тощо; рідше партикуляції зазнають прислівники інших розрядів: *о / на ла'ну / п'рамо лан* (Аркушин ГВП, 294), *тог'ди йа'кос' ни ни'таліс'а* (Аркушин ГВП, с. 268), *заре йак с'тукну* [ВМ], *то йак за'ж'и'немо в'ж'є туди'* (Аркушин ГВП, с. 142), *а там йак зогуд'є!* (Машеве 1, с. 210), *йак зосп'євайут'!* (Машеве 1, с. 98), *та'к'і' просто* (Машеве 4, с. 16), *так' і т'є'п-єр же зу'л'айут' так* (Машеве 4, с. 14) тощо. Отже, переходячи до розряду часток прислівники втрачають значення обставинності й починають виражати різні смислові та емоційні відтінки.

Досить поширеним є явище **препозиціоналізації**, у результаті якого прислівники втрачають значення адвербіальності й набувають семантики релятивності: *проти його* (ГБ, с. 76), *прот'і мене* (ГБ, с. 139), *напрот'ів тей'і до'лени'* (Аркушин ГВП, с. 142), *кру'гом нас* (Машеве 1, с. 280), *кру'гом йам'і' б'єгойом* (Машеве 1, с. 326), *ход'і' кру'гом сто'ла* (Машеве 4, с. 48), *кру'гом хат'і' поб'і'гала* (Машеве 4, с. 88), *она поп'єред худоби с'тан'є* (Машеве 3, с. 29), *прот'і'ў нас було болото* (Машеве 3, с. 46), *а ўс'єред'ін'і / пос'єред'ін'і ж йо'рма* (Машеве 3, с. 57) *і поп'єред м'єн'є'* (Машеве 4, с. 54), *а йа с'тану напрот'і' сонца* (Машеве 1, с. 322), *ўзад мєн'є кладб'ішча і ўпєрод мєн'є кладб'ішча* (Машеве 2, с. 14), *поп'єру'д Чорнобул'а* (Машеве 1, с. 104), *прот'і'ў*

¹⁰ Вихованець Іван, Городенська Катерина. Теоретична морфологія української мови / За ред. Івана Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Гульсарі», 2004 – С. 362.

¹¹ Соколова С. В. Транспозиційний потенціал прислівників у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – К., 2009. – С. 13-14.

¹² Тут і далі приклади наводимо представленим у джерелі варіантом транскрипції.

нашого д'вору (Машеве 1, с. 224), *посл'є гост-ї^т та^ол'а* (Машеве 1, с. 244), *во^нї стр'єл'їса посл'є во^нї* (ВМ) тощо. Отже, препозиціоналізації зазнають насамперед прислівники місця та часу, які, переходячи до розряду прийменників, усе ж разом з іменниками чи займенниками зберігають семантику локативності й темпоральності.

Значно рідше натрапляємо на явище **кон'юнкціоналізації**, оскільки прислівники виконують функцію підрядних сполучників чи сполучних слів у складнопідрядному реченні: *о^цє йак наводн'ен'їй^а було / так то д'ї запл'ї вало* (ГБ, с. 227), *ко^л'їс' йак пекл'ї хл'ї^б / док т'єста трошк'ї* (Машеве 3, с. 13), *йак переу^з'ани бу^л'ї / то ўже молода оста^їец:а* (Говори, с. 58), *о^то тут йак то їте з мел'нек* (Аркушин ГВП, с. 142), *йак йа пишло ж'їла тего жита ...дл'а мн'є зр'об'їлос'а л'єш'їеї* (Аркушин ГП, 324) та ін.

Інтер'єктивациї зазнають означальні та зрідка обставинні прислівники. Унаслідок такого переходу поповнюється лексичний склад похідних вигуків, які вимовляються із сильною експресією: *Нарешті! Чудесно! Жахливо! Прекрасно! Де там! Боляче! Холодно! Бридко! Вільно! Геть! Обережно! Щасливо!* тощо.¹³

Явище інтер'єктивациї в досліджуваних текстах представлено спорадично, що, очевидно, зумовлено тематикою розповідей інформаторів, які переважно використовують у мовленні традиційні вигуки, а не похідні від прислівників. Як засвідчила вибірка з текстів, інтер'єктивациї передовсім зазнають прислівники місця та способу дії: *дійсно* (Аркушин ГВП, с. 280), *а де там!* (Аркушин ГВП, с. 294), *ўп'єрод ўп'єрод* (Машеве 1, с. 28), *«полк ўп'раво! полк ўл'їво!»* (Машеве 1, с. 82) тощо.

Серед транспозиції прислівника в самостійні частини мови в діалектних текстах спостерігаємо явище **нумералізації** здебільшого прислівників міри і ступеня *мало, багато* переважно у формах звичайного ступеня порівняння, рідше – вищого, хоча нумералізація є малопродуктивним процесом з огляду на те, що числівники – досить усталений лексико-граматичний клас слів. Відприслівникова нумералізація реалізується на синтаксичному та граматичному рівнях. У результаті такого переходу прислівники втрачають зв'язок із дієсловом, після якого стоять переважно в постпозиції, і починають уживатися з іменником чи займенником. Отже, маємо транспозицію до неозначено-кількісних числівників у результаті зміни позиції слів, оскільки із семантикою числівника вони керують родовим відмінком залежного іменника чи займенника. Крім того, трансформується й категоріальне значення, бо семантика обставинності замінюється на вираження загальної недиференційованої, точно не визначеної кількості. У досліджуваних текстах спостерігаємо функціонування слів **мало, багато (більше), багацько, много** в значенні числівника як у препозиції до означуваного іменника чи займенника, що притаманне насамперед для літературної мови, так і рідше в постпозиції: *а було то д'ї мало двор'їу* (ГБ, с. 92), *багато ц'ого м'єлко^го кост'їа* (Машеве 3, с. 45), *багато л'їд'єї* (Машеве 1, с. 16), *худо^б-ї багато д'єржаї* (Машеве 1, с. 72), *кор'чоу ба^огато* (Машеве 2, с. 20), *ло^мач:а ба^огато* (Машеве 2, с. 20), *л'їд'єї мало оста^їецца* (Машеве 1, с. 290), *с'їн'їгу мн'їго* (Аркушин ГВП, с. 142), *а с'їн'їгу так бо^агаї ко то д'ї було* (ГБ, с. 171) тощо.

Водночас у досліджуваних текстах спостерігаємо явище **вербалізації**. Як зазначає Л. Теньєр, дієслівна трансляція (тобто транспозиція) представлена в трьох різновидах: відіменниковій трансляції, найбільш поширеній –

¹³ Ibidem.

відприкметниковій трансляції, найбільш рідкісній – відприслівниковій трансляції.¹⁴ Про відприслівникову трансляцію вчений зауважує: «Прикладів трансляції прислівника в дієслово майже немає. Проте трапляються випадки трансляції прислівника в слово-речення».¹⁵ У результаті вербалізації частини мови переміщуються з властивої їм первинної синтаксичної позиції у вторинну для них, присудкову, синтаксичну позицію дієслова. Тому виділяють відприслівникову синтаксичну вербалізацію, яка реалізується лише на синтаксичному рівні. Своїм лексичним значенням прислівники відрізняються від дієслів, але під час цього процесу набувають їхнього категорійного значення. За синтаксичного переходу прислівники заступають дієслівні синтаксичні функції, морфологічна ж належність вихідної частини мови не змінюється. Тому синтаксичний перехід прислівника в дієслівну сферу прийнято розглядати як початковий, неповний, етап дієслівної транспозиції.¹⁶ Явище вербалізації в діалектних текстах представлено досить часто, оскільки прислівники переходять у сферу дієслова в односкладних безособових реченнях, виконуючи синтаксичну функцію головного члена односкладного речення, співвідносного з присудком. Вербалізації насамперед зазнають прислівники способу дії: *там дуже приємно* (ГБ, с. 284), *тоді була забава і весело було* (Аркушин, ГВП, с. 266), *мні душно* (Аркушин ГВП, с. 274), *а ти пер ни ма дівчини / та їни добре* (Аркушин ГВП, с. 276), *і добре ми н і було* (Аркушин ГВП, с. 282), *пол'а було багато* (Аркушин ГВП, с. 296), *ст'есн'алас'е' / стидно було* (Машеве 4, с. 22), *інт'ер'есно кр'єпко тоді* (Машеве 4, с. 26), *щче добре / щчо там роб'ї'ю* (Машеве 1, с. 194), *отоді інт'ер'есно* (Машеве 4, с. 26), *шос' там погано* (Машеве 3, с. 24), *шоб було тепло* (Машеве 3, с. 91), *їз'аду було багато* (Машеве 3, с. 93) та ін.

Сучасні граматисти з-поміж лексико-граматичних класів слів виділяють модальник – частину мови, до якої входять специфічні повноцінні самостійні слова, які виражають суб'єктивну модальність, мають спільне категоріальне значення, морфологічну ознаку незмінюваності.¹⁷ Функцію таких слів у досліджуваних діалектних текстах спорадично виконують прислівники, які перейшли до розряду модальника, набувши в контексті здатності виражати модальність: *їа / прї'м'єрно / но свої'ї'х ро'дних* (Машеве 4, с. 14), *н-е / по мойему н-е* (Машеве 4, с. 16), *і короче ма хор он'ї' у Москв'єї продо'вал'ї'* (Машеве 1, с. 249) та ін.

Водночас зазначимо, що наведені вище адвербіативи, які в тексті переходять до інших частин мови, в українських діалектах функціонують насамперед як прислівники, тому в одному й тому ж тексті спостерігаємо використання тих самих слів в обох частиномовних статусах. Насамперед це стосується прислівників, які переходять до розряду прийменників, зокрема адвербіативів місця та часу: *с'єло окружнім кругом* (Машеве 1, с. 80), *кругом була вода* (Машеве 2, с. 24), *їєно ж ото кругом* (Машеве 4, с. 58), *а кругом д'єлал'ї'с' ви'їемки* (Машеве 3, с. 23), *і по верх дошкойу нокри'вайут'* (Машеве 4, с. 70), *до'к пускаїут' їого прот'ї'* (Машеве 1, с. 40), *вон зроб'ї'ю це посл'є* (ВМ), *надо'а поп'єру'д до / м'ладчо'го с'єр'жанта* (Машеве 1, с. 76), *з'усами їз'аду* (ГБ, с. 264) тощо.

¹⁴ Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – С. 486.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Мельник І. А. Відприслівникова синтаксична вербалізація // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2011. – Випуск 213. – С. 28-32.

¹⁷ Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – С. 243.

Крім того, у ролі прислівників спостерігаємо низку тих адвербіативів, які зазнають партикуляції: *там жит' гарно* (ГБ, с. 263), *там т'іки церква залишила'а* (ГБ, с. 263), *там зноў гул'айуц'* (Говори, с. 58), *йдут' у же до д'ірки* (Говори, с. 58), *їа там у же хоз'аіноват' н'е можу* (Машеве 3, с. 39), *м'і н'е це плат'е було йак'раз* (ВМ), *їа т'ол'к'і пр'ішла* (ВМ), *їа ў же і не' знайу* (ГБ, с. 204), *а вже внос'ла... вже стали д'івч'ета ход'іти* (Аркушин ГВП, с. 279), рідше – тих, що зазнали нумералізації: *мало ї булава* (ГБ, с. 262), *багато ж прибуде* (ГБ, с. 227), *багато понойе'дал'і'с'* (Машеве 1, с. 38), *носушила багато соб'е'* (Машеве 4, с. 72), *л'уб'і'ў хоз'е'аіноват' багато* (Машеве 1, с. 14) та ін.

Отже, наявність у діалектних текстах значної кількості переходів прислівника в самостійні та службові частини мови є свідченням того, що адвербіальна діалектна система має динамічний характер, щоразу поповнюючись сама елементами інших частиномовних класів слів і поповнюючи інші лексико-граматичні розряди, формально не змінюючи морфологічних ознак адвербіатива, однак утрачаючи його семантику й набуваючи значень інших частин мови. Діалектні матеріали, порівняно з матеріалами літературної мови, демонструють більшу кількість транспозиційних одиниць завдяки відображенню їхньої формальної варіативності на різних мовних рівнях, насамперед на фонетичному та словотвірному, проте за опрацьованими текстами з північноукраїнського наріччя не вдалося простежити низки транспозиційних процесів, зокрема у сферу іменника, прикметника (на синтаксичному рівні). Опрацювання більшої кількості діалектних текстів дасть змогу виявити інші транспозиційні процеси у сфері прислівника й визначити ступінь його транспозиційного потенціалу в діалектному мовленні, здійснити компаративні дослідження з матеріалами зв'язного діалектного мовлення з різних теренів українського діалектного континууму. Водночас потребує нових підходів збір діалектного матеріалу для виявлення транспозиційних процесів за участю прислівника для простеження максимальної кількості переходів адвербіативів у різні самостійні та службові частини мови в результаті різних видів транспозиції.

Список використаних джерел та їх умовних позначень

Аркушин ГВП Аркушин Григорій. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с. + 2 електрон. опт. диски (DVD).

Аркушин ГП Аркушин Григорій. Голоси з Підляшшя (Тексти). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 536 с.

ВМ Власні діалектні матеріали, зібрані в середньополіських говірках Житомирської області.

ГБ Бідношия Ю., Дика Л. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. – Київ: Інститут української мови НАНУ, 2008. – 480 с.: іл.

Говори Говори української мови (збірник текстів) / відп. ред. Т. В. Назарова. – К. Наук. думка, 1977. – 592 с.

ГЧЗ Говірки чорнобильської зони: Системний опис / П. Ю. Грищенко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. – К.: Довіра, 1999. – 271 с.

Машеве 1 Говірка села Машеве Чорнобильського району. – К.: Довіра, 2003. – Ч. 1. Тексти / Уклад. Ю. І. Бідношия, Л. В. Дика. – 456 с.: іл.

Машеве 2 Говірка села Машеве Чорнобильського району. – К.: Довіра, 2003. – Ч. 2. Тексти / Уклад. Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. – 607 с.: іл.

Машеве 3 Говірка села Машеве Чорнобильського району. – К.: Довіра, 2003. – Ч. 3. Матеріали до Лексичного атласу української мови / Уклад. Ю. І. Бідношія та ін. – 225 с.: іл.

Машеве 4 Говірка села Машеве Чорнобильського району. – Частина 4. Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу / Уклад. Ю. І. Бідношія та ін. – К.: Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, 2005. – 704 с.: іл.

Галина Гримашевич

***Реализация транспозиционного потенциала наречия в диалектном тексте
(по материалам текстов из северноукраинского наречия)***

В статье по материалам диалектных текстов из говоров северноукраинского наречия проанализированы транспозиционные процессы в сфере наречия как одной из самых подвижных в историческом развитии частей речи, в частности акцентировано внимание на переходе адвербиативив в связанной речи к разряду самостоятельных и служебных частей речи, а также модальников и междометий, вследствие чего происходит нивелирование, отмирание отдельных свойств наречия и одновременное накопление новых характеристик, что приводит к возникновению функциональной омонимии в сфере частей речи; определено, что наречия в диалектном тексте чаще транспозиционируют к сфере частиц, предлогов, глаголов, числительных, значительно реже – союзов, междометий, модальников, что обусловлено коммуникативными установками диалектной связанной речи.

Ключевые слова: транспозиция, диалектный текст, наречие, партикуляция, конъюнкционализация, препозиционализация, интеръективация, вербализация, нумерализация.

Halyna Grimashevich

***Realization of transposition Potential of Adverb in Dialectal Text
(on Material of Texts from Pivnichnoukrainske Narichchya)***

In the article after materials of dialectal texts from the dialects of pivnichnoukrainske narichchya transposition processes are analysed in the field of adverb as one of the most mobile and most productive parts of speech in historical development, attention is particular accented on the transition of adverbialives in the coherent speech to the digit of full meaning and auxiliary parts of speech, and also modalnyky and interjections, what aims leveling, dying off of the separate properties of adverb and simultaneous accumulation of new descriptions, which results in the origin of functional mizhchastinomovna homonymia; certainly that in dialectal text dialects more frequently transpotes to the sphere of parts, prepositions, verbs, numerals, considerably rarer – conjunctions, interjections, modalnyky, that predefined communicative settings of the dialectal coherent speech.

Key words: transposition, dialectal text, adverb, partikulation, konyunkttsionalization, prepositionalization, interjektionalization, verbalization, numeralization.